

**X. ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEVGİ
BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(06-08 MAYIS 2010)**

**Hazırlayan
Prof. Dr. Erdoğan BOZ**

ESKİŞEHİR, 2011

YUNUS'UN SÖYLEMİNDE TARİH OLGUSU VE TARİHİ DERİNLİK

Doç. Dr. Osman KÖKSAL

Beşeriyet için bir doğru yol (sırât-ı müstakîm) sunan son semâvî dinin kaynağı vahy-i ilâhînin, bu yolun sınırlarını belirlerken bir ibret ve tecrübe menbaı olarak zaman zaman tarihî rivayetlere yer verdiği hepimizin malumudur.¹ Vahyî temelde bir “olgun insan (insan-ı kâmil)” modeli oluşturmak için uğraş veren tasavvufî anlayış da kendi tedrisât ve terbiye müfredâtında, tarihi bir kaynak olarak kullanmayı sürdürmüştür. Anadolu ve Balkanlarda, hattâ Azerbaycan üzerinden Kırım’a uzanan geniş sahadaki Türk kitleleri üzerinde, zamanın tüm inkilâbâtına rağmen yüzyıllardır bütün şöhet ve nüfuzunu koruyan Yunus’un² söz ustalığındaki gücünü, kendi öğretisini oluşturup sunarken konularına uygun tarihî karakterleri büyük bir vukûfiyetle seçip kullanışında da açık biçimde görmekteyiz. Bu konuda o, uzun bir takvim aralığında, peygamberlerden,

Eskişehir Osmangazi Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bl. Öğr. Üyesi

¹ Gerçekten Kuran’ın çeşitli surelerinde peygamberlerle elçilik ettikleri kavimler arasındaki ilişkiler bağlamında veya başka sebeplerle zaman ve mekana oturmamış olmakla birlikte muhtelif topluluklara ilişkin kısya ya da ustûre (hikâye) türü tarihi rivayetler bulunmaktadır. Nuh Peygamberin kavminin başına gelen ve halk literatüründe “Nuh Tûfanı” olarak bilinen hadise (*Kuran*, 11/25-49; 69/11-12 ve diğer surelerde); Yemen’de Hadramût civarında yaşayan Hud’un elçi olduğu Âd kavmi ile kardeşi Salih’in elçi tayin edildiği Şam-Hicaz arasındaki Semud kavminin başına gelenler (*Kuran*, 11/59-60, 11/60-69, 53/50-51, 69/1-7), Lût’un elçi olduğu Ölü Deniz kıyısındaki Sodome ve Gomore ahâlisinin yaşadıkları (*Kuran* 15/57-79 ve diğer yerlerde), İbrahim’le Bâbil Kralı Nemrud’un mücadelesi ve hüsrânı (*Kuran* 2/124-127, 130-133 ve diğer yerlerde), Mısır’da İsrailoğulları ve Musa’ya karşı savaş açan Firavn’un Kızıl Deniz’de boğuluşu (*Kuran*, 26/52-68, 44/22-31 ve diğer yerlerde), Kabe’yi yıkmaya gelen ve “fil ashâbı” olarak adlandırılan Ebrehe’nin kuvvetlerinin Mekke yakınlarında yok oluşu, (*Kuran* 105/1-5), VII. Yüzyıl başında İran’la savaşa tutuşarak önce yenilip sonra galip geleceği bildirilen Romalılara ilişkin haberler (*Kuran*, 30/2-4) ve benzeri örnekler bunlar arasındadır.

² Yunus’un Anadolu tasavvufundaki yerine ilişkin bu değerlendirmenin ayrıntısı için özellikle bkz., Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1993, s.278-285

tasavvuf dünyasının büyük ustalarından, müspet ya da menfi icraatlarıyla şöhret bulmuş ve muhtelif devirlerde hükümrân olmuş tac u taht sahiplerinden, aşk uğruna canını feda edenlerden, şark ve garbin müslim-gayrimüslim bilge ve hikmet sahiplerinden oluşan çok zengin ve cezbedici bir karakter portföyüne sahiptir.

Yunus'un bu kadar geniş yelpazeli, renkli ve ünlü tarih kahramanlarını mesajını sunarken dizelerinde kullanması; onun, insanoğlunun küre üzerinde kendi çağına kadar süren hayat serüvenini oldukça geniş bir coğrafi düzlemde takip ettiğini de göstermektedir. Yunus, "tanış olduğu" tarihî coğrafyanın sınırlarıyla ilgili ipuçlarını kendi dizelerinde şöyle göstermektedir:

“‘Âceb şu yırde var m’ola şöyle garîb bencileyin
Bağrı başlu gözü yaşlu şöyle garîb bencileyin

Gezdüm *Urum*’ıla *Şam*’ı, *yukaru illeri* kamu
Çok istedüm bulamadum şöyle garîb bencileyin”³

“Kanda bulam isteyüben iy gönül seni kandasın
Kanda virâne varisa va’llahi gönül andasın

Kayseri Tebriz ü Sivas Nahcuvan u Maraş Şiraz
Gönül sana Bağdad yakın âlemlerde dîvâdasın”⁴

“Ol Meclisün âşıkları İbrâhim Edhem’dir biri
Belh Şehri gibi bin ola her gûşede vîrânesi”⁵

Bu iklim zenginliğinden ötürü, Sakarya boylarından Sarıköy’lü Yunus, kahramanlarını Asya-yı Vüstâ’dan Deşt-i Kıpçak’a kadarki tüm (Yukarı) Türkeli; Nahcivan’dan Şam’a, Rûm’a ve Hicaz’a uzanan Arap, Acem, Roma diyârını kuşatan

³ *Yûnus Emre Dîvânı II*, Tenkitli Metin, (Neşr. Dr. Mustafa Tatçı), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, 277/1-2 (Müteakip dipnotlarda ‘dîvân’ kısaltmasıyla verilecektir).

⁴ *Dîvân*, 278/1-6

⁵ *Dîvân*, 406/4

coğrafyada cevelân eden insanlık tarihini süzgecinden geçirmiş olmanın rahatlığı ile seçmektedir. Yunus Emre, İslâm Tarihine hakkıyla vâkıftır. Sevgilinin sevgilisi Hz. Peygamber, “Muhammed, Ahmed, Mustafâ, Fahr-i Âlem, Resûl, Habîb, Nebî” vesâir isim ve sıfatlarıyla hem âlemlerin, hem İslâmiyet tarihinin varlık sebebi olarak Yunus’un en büyük hazinesidir. Ali, Hazma, Hasan, Hüseyin üzerinden sergilediği tarihî duyarlılık ondaki ehl-i beyt rabitasının; Ebûbekir, Ömer, Osman’a atfen yürüttüğü nitelemeler râşid halifeler (çâr-yâr-ı güzîn) devrine⁶ ilişkin tarihî vukûfiyetin açık göstergesidir. Kuran’da ismi geçen tüm peygamberleri, öne çıkmış mucizevî özellikleriyle hikmet dolu dizelerine konuk ettiği gibi, adı ilâhi vahiyde anılmamış ancak varlığına inanılan isimsiz nebîleri anmayı da ihmal etmez:

“Yüz yigirmi dört bin cânlar canum içinde
Gizli Muhammed cânı dahi içerü bizden

Yüz bin peygamber gele hiç şefâ‘at olmaya
Vay eğer olmazısa Allah’un ‘inâyeti’”⁷

Onun Tasavvuf Tarihinin uluları içerisinde seçtiği isimler arasında, Bâyezid-i Bistâmî, Cüüeyd-i Bağdadî, Geyikli Baba (Hasan), İbrahim Edhem, Ma‘rûf-ı Kerhî, Mevlânâ, Necmeddin Kübrâ, Saltuk, Seydi Balum, Seyyid Ahmed-i Kebîr, Şeyh Şiblî, Taptuk Emre, ve Üveys(-el Karânî) bulunmaktadır. Ancak bunlar içerisinde Hz. Peygamber’den sonra, divânında en çok andığı isim Hallâc-ı Mansûrdur.⁸ Onun Hallâc’ı bu kadar öne çıkarışını, hem aşkı yolunda canını veren bir model mutasavvıf oluşu, hem de Yunus’un kendi tasavvuf düşüncesinin, Mansûr’un “vahdet-i vücûd” felsefesine yakınlığı ile izah etmek kâbilidir. İki örnek:

“*Mansur*’layın dâra beni, şöyle ‘ıyân göster seni
Kurban kılayın bu cânı ‘ışka münkir olmayayın’”⁹

⁶ Hz. Peygamber’den sonraki râşid halifeler devri (632-661)’nin kahramanları olan dört halifenin Tasavvufî literatürdeki karşılığı “dört yâr (çâr yâr-ı güzîn)”dir.

⁷ *Dîvân*, 233/3, 380/7

⁸ Hallâc, divânda otuz bir ayrı yerde zikredilmektedir.

⁹ *Dîvân*, 269/7

“Bizim meclis mestlerinün demleri Ene’l-Hak olur
Bin *Hallâc-ı Mansûr* gibi en kemîne dîvânesi”¹⁰

Yunus Emre, Hak aşığı bir mutasavvıf ozan olarak aşkını şiirine dökerken, hikâyesi halkın diline düşmüş ve bir kısmı aşkıyla fenâ bulmuş bazı yalın aşk kahramanlarını da deyişlerine konuk eder. Ferhad ve Şirin, Leylâ ve Mecnûn, Yusuf u Zeliha (Züleyha) bu dünyada aşkın en bildik tarihî (mitolojik) kahramanlarıdır O, bunlarla yetinmeyip Cahiliye devri Araplarının mâceracı aşk şâiri Anter’i, Fars dünyasının sembolik kahramanları Rüstem ve Feridun’u birer değer olarak şiirine taşımıştır. Bunun yanında işi “sevgi” olan Yunus’un bî-karar gönülleri uslandırıp karar-gîr kılmak, onları hırs, kibir ve mâsivâdan arındırmak için bazı menfî karakterlere de başvurduğu görülmektedir. Firavn, Hâmân, Harâmî, Nemrûd ve Şeddat gibi... Böylece tabiatı gereği kahramanlar etrafında örgülenen tarihi, Yunus kahramanlarını kullanarak şiirine taşımakta, onlar üzerinden sembolize ettiği tarihî olaylarla söylemindeki mânâ derinliğini, iknâ gücünü yükseltmektedir. Gerçi onun karakterler üzerinden dizelerine taşıdığı tarih, kendi usul ve yöntemi içerisinde zaman ve mekâna bağlanmış disipline olaylar zinciri özelliği taşımaz. Ancak söyleyeceğini sembollere, remizlere taşıyarak söylemeyi yol edinmiş tasavvuf edebiyatının bu geleneğini, büyük ustası Yunus’un sürdürmesi tabiidir. Yunus’un söylemindeki tarihî zenginliği iki manzumesinden seçerek kısalttığımız şu dizeleriyle somut olarak örnekleyelim:

Bu fenâ mülkinde ben niçe niçe hayrân olam
Niçe bir handân olam yâ niçe bir giryân olam

Gâh bir müftî müderris gâh mümeyyiz gâh temiz
Gâh müdebbir nâkıs u geh naksıla noksan olam

Gâh batn-ı Hût içinde Yûnus’ıla söyleşeyim
Geh çıkam ‘Arş üstine bir cân olam *Selmân* olam

¹⁰ Dîvân, 406/5

Gâh duzâhda yanam *Firavn'*ıla *Hâmân'*ıla
Gâh cennetde varam *Gilmân'*ıla *Rıdvân'*ıla

Gâh bir *Gâzi* olam *Efrençile* ceng eyleyem
Geh dönem *Efrenç* olam nisyânıla isyân olam

Gâh bir meçhûl olam merdûd olam *Nemrûd* olam
Geh varam *Ca'fer* olam *Tayyâr* olam perrân olam

Geh yıkam gâhi yakam yir yüzünü perrân idem
Geh varam 'arşa çıkam hem *şâh* olam *sultân* olam

Degmeler bu sırra irmezler ledünnîdir 'azîz
*Hızr'*ı koyup yolda ben kerrûbıla gerdân olam

Niçe bir *Cercîs* ü *Bercîs* olam u *Mirrih* olam
Niçe bir *Câlinus* u *Bukrat* olam *Lokmân* olam.

Bu tokuz arslan u yidi evren ü dört ejderhâ
Bunlarla ceng idem *Rüstem* olam destân olam

Bir demî âsûde bir dem gaflet ile hurd u hâm
Bir demî âşüfte olam *Mecnûn* olam hayrân olam

Geh muti' olam *Hudânun* emrine bin cân ile
Geh dönem 'âsî olam *Musî* olam *İmrân* olam

Geh varam *Dâvud* olam çıkam *Süleyman* tahtına
Geh yine güm-râh olup valsı koyu hicrân olam.

Dâr olam girdâr olam berdâr olam *Mansûr* olam
Cân olam hem ten olam hem ân olam hem ân olam

Dem olam *Âdem* olam 'âlem olam 'âlemde ben
Dem olam bî-dem olam hem nâm olam hem nân olam

Yûnus'a Tapduk u Saltug u Barak'dandur nasîb
Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân olam¹¹

İy dünyaya aldanan hayırla ihsan kanı
Unuttun ahreti şefkatla îmân kanı

İbrâhîm Halîl geldi *Kâbe'*ye bünyâd urdı
Ogline bıçak çaldı *İsmâil* kurban kanı

Şeddâd bir uçmak yaptı *Nemrud* göge ok atdı
*Kârun'*ı da yir yuttı *Âdil Nuşirvan* kanı

Kim ki istedi buldu kulluğu tamâm oldu
Key Mısır'a sultân oldu *Yûsuf-i Ken'ân* kanı

Resûl mi'raca agdı gökden yire nûr yağdı
*Habîb'*üm diyü ögdi ol Fahr-i cihân kanı

*Ebû Bekr'*ile *Ömer* yüzlerinden nûr tamar
Sînesi tolu Kur'an *Osmân-ı Affân* kanı

Bineridi Döldül'e belinde Zülfikârı
Erenler açdı dîni *Tanrı Arslanı* kanı

Çalap Tanrı'nın hâsı Hazretde geçer nâzı
*Peygamber'*in 'âmusu *Hamza Pehlevân* kanı

Cüneyd-i Bağdâdî vü *Şiblî* vü *Ma'rûf-ı Karhî*
Anlar vardı bu yolu şimdi ol erkân kanı

¹¹ *Dîvân*, 201/1,5,6,14,15,16,18,19,23,24,2532,33,35,41. Son beyitte Yunus, Taptuk Emre'den, Dobruca'da kendi adıyla anılan Babadağ'daki türbesinde medfun Balkanların gizemli şeyhi Baba Saltuk (Sarı Saltuk/Saltuk el-Türkmânî) ve ondan da Barak Baba'ya uzanan tasavvuf silsilesini açıkça belirtmektedir. Saltuk Baba üzerine etraflı bir inceleme olarak bkz., Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk: Popüler İslâmın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü*, Ankara 2003.

Bâyezîd-i Bestâmî yidi kat gök seyrânı
Ol erenler sultânı gevher-i ma'den kanı

Geçti bunların çağı dünyâ kahrın ocağı
Ebû'l-Müslim Necefi sâhib-i kırân kanı

Bir gönül ele getir ferâgât ol geç otur
Konya şehrinde yatur ol *iki sultân* kanı

Fâkih Ahmet kutbî'd-dîn Sultân Seyyid Necmü'd-dîn
Mevlânâ Celâlî'd-dîn ol kutb-ı cihân kanı

Ol *Seyyid Ahmed Kebîr* müyesserdi ana nûr
'İyalleri cümle şîr ol hulk-ı merdân kanı¹²

İki manzûmesinden seçerek aldığımız son örneklerin bir kez daha gösterdiği gibi Yunus, geniş bir zaman ve mekan derinliğinde sahip olduğu tarihî birikimi bazı sembol şahsiyetler üzerinden dizelerine taşımak sûretiyle, söyleminin mânâ gücünü arttırarak zirveye taşımıştır. Müslüman ve Hristiyan dünyanın ortak büyüğü Cercis¹³ ile üç ayrı devrin üç ulu hekimi Câlinus (Galenos Klaudios), Bukrat (Hippokrates) ve Lokman'ı aynı beyitte buluşturabilme ustalığı biraz da bu birikime bağlıdır. Bunlardan meşhur İyon hekimi Hippokrates, Milat öncesi IV. Yüzyıl (MÖ 460-370) tabip ve filozofudur. Tıbbın babası sıfatını taşır ve tıbbiyelilerimiz meslekî yeminlerini halâ onun üzerinden ederler. Galenos, Grek dünyasının milâdî II. Yüzyıl'da hayat sürmüş (131-200) Bergama doğumlu bir başka

¹² *Dîvân*, 396/1-15

¹³ Cercis, İslamî inanışta Kur'an'da adı geçmeyen peygamberler arasında anıldığı gibi, hristiyan inancında da Hz. İsa şeriatının temsilcilerinden kabul edilir. III. Yüzyıl sonlarında (284) Filistin'de Remle kasabasında doğduğu söylenir. Filistin, Suriye, Musul ve Güneydoğu Anadolu'nun pek çok yerinde temsîlî kabirleri ve makamları bulunmaktadır. Roma İmparatoru Diocletion'un zulmüne uğramış, inanışa göre üç defa öldürüldüğü halde tekrar dirilmiş, dördüncüde şehid olmuştur. Hristiyan toplumları arasında "Gergi", "Gorki", "Georgi", "George" şeklinde yazılıp söylenilen şahıs isimleri; Saint George Kiliseleri bunun adını taşır. Süryaniler arasında da özel isim olarak yaygındır.

ünlü hekim ve filozofudur. Onun, bilim peşinde Bergama'dan İskenderiye'ye, oradan Roma'ya uzanan yolculuğu; vefatında geride bıraktığı dört yüz civarında eseri, insan vücudunun mükemmeliyeti üzerindeki ilâhî kudrete dikkat çeken bilimsel-felsefî yaklaşımları beşer hafızasındaki tazelik ve saygınlığını hep korumuştur. İslâm dünyasının ünlü filozof hekîmi Lokman ise Kuran'da adı geçen, daha doğrusu adına "sûre" bulunan bir bilge şahsiyet olarak yeterli şöhrete sahiptir.¹⁴

Böylelikle "Dört kitabın mânası"nı¹⁵ birlikte düşünüp çözümleyebilen Yunus, farklı devirler ve dünyaların tarihinden seçtiği bu tür tarihî şahsiyetler üzerinden, tarihî tecrübeyi vahdeti esas alan mesajının kaynağı ve dayanağı olarak kullanma başarısını da göstermektedir.

¹⁴ Lokman Suresi olarak adlandırılan 31. Surede "Andolsun, biz Lokman'a 'Allah'a şükret' diye hikmet verdik." şeklinde takdim edilen Hz. Lokman, oğluna (oğlu üzerinden insanlığa) şöyle öğüt vermektedir: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü, ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür. Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde, yahut göklerde ve yerin içinde bile olsa Allah onu çıkarır getirir. Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah, hiçbir kibirliyi sevmez. Yürüyüşünde tabî ol. (Konuşurken) sesini alçalt. Çünkü, seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!" *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, 31/12-19 (Diyanet İşleri Başkanlığı yay.) Ankara 2006, s.411. Söz konusu öğütlerin tasavvufî terbiyenin de temel değerleri olduğu düşünülürse Lokman, tasavvufu vahye dayalı İslâma bağlayan karakter olarak da seçilmiştir.

¹⁵ Bir beyitinde;

"Dört kitabun ma'nîsin okıdım tahsîl kıldum

'İşka gelicek gördüm bir ulu heceyimiş" demek sûretiyle semâvî dinler arasındaki birliğe dikkati çeken Yunus, dört kitap vurgusunu divânının muhtelif yerlerinde tekrarlamaktadır. Bkz., *Dîvân*, 91/4, 124/9, 299/6, 171/3